

O‘QUVCHILARDA FAN TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH**Abduvahobova Dildora Erkinovna**

dotsent v.b., Jizzax politexnika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida tahsil olayotgan o’quvchilarda fan tushunchalarini shakllantirish, o’quvchilarning fikrlash qobiliyatini o’stirish, tushunchalarnig manbalari xususida, shuningdek, ilmiy bilishning paydo bo’lishi haqidagi fikrlar bayon qilingan. Maqolada oquvchilarfa fan asoslarini oqitishdagi vazifalar, uning ahamiyati va o’quvchilarni fan asoslari bilan qurollantirishning yo’llari bayon etilgan.

Kalit so’zlar: tushunchalar, nazariya va amaliyot, fan asoslari, aqliy qobiliyat, fiziologik sifatlar.

O’qitish –pedagogik jarayon bo’lib, o’quvchilar o’qituvchi rahbarligida fan asoslaridan sistemalashtirilgan bilimlarni amalda qo’llanishi bo’yicha mahorat va malakalarni oladilar. O’qitish – ikki tomonlama jarayon bo’lib, u o’zida o’qituvchining faoliyatini (o’qitishni) va o’quvchilar faoliyatlarini (o’rganishni) mujassamlashtiradi [7].O’qitishnin natijasi bo’lib, umumiy ta’lim olish, o’quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, ularni hayotga tayyorlash hisoblanadi.

O’qituvchiga o’quv jarayonini to’g’ri, ilmiy tashkil etish uchun chuqur bilimlar zarur bo’lib qolmay, balki o’qitish jarayoni va bilimlarni o’zlashtiishning umumiy psixologik qonuniyatlarini, malaka va ko’nikmalarini shakllantirishni, fikrlashni o’stirishni ham bilishi zarur. O’qitishda tarbiyaviy masalalarni muvaffaqiyatli hal etish shaxs shakllanish jarayonining psixologik qonuniyatlarini, bolalarning yosh xususiyatlari va psixologik rivojlanishi individual, iroda va his-tuyg’u sifatlarini , bilim faoliyati va aqliy rivojlanish xususiyatlarini bilishni talab etadi.

O’qish jarayonini tashkil etuvchi o’qituvchi shaxs psixik rivojlanishining zamonaviy konsepsiyasini bilishi muhim ahamiyatga ega.Psixologiya shaxsning psixologik xususiyati muhit, o’qitish va tarbiya ta’sirining mahsulotidan iborat, deb hisoblaydi.

O’quv tarbiyaviy ishda yosh xususiyatga xos bo’lgan ruhiy xususiyatlarni hisobga olish o’qituvchiga o’qitishning har bir bosqichida o’quvchilarga ta’sir etadigan shunday pedagogik metod hamda vositadan foydalanishga imkon beradiki, bular shu yoshdagi o’quvchilarning imkoniyatlari va talablariga mos kelishi kerak [2]. Bunda, albatta, bolalarning individual farqlarini, aqliy rivojlanish darajasini, psixologik faoliyatlarining o’ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Aqliy rivojlanish bola ongida nima aks etishi va aks etish qanday sodir bo’lishi bilan karakterlanadi.

Aqliy rivojlanishning mezoni sifatida psixologlar uning karakteristikasini ilgari surdilar:

- 1) Materialni o’zlashtirish tezligi yoki qabul etish tempi;
- 2) Mulohazalar soni bilan aniqlanadigan fikrlashning siqiqligi, bular asosida o’quvchilar o’zlariga yangi qonuniyatlarni ajratib oladilar;
- 3) Analitik-sintetik faoliyatning darajasi;

4) bir ob’yektni o’rganish asosida boshqa ob’yektda shakllantirilgan aqliy faoliyatni ko’chirish usullari (masalan, mashtabli chizg’ich va menzurkaning shkala bo’lim qiymatlarini dinamometr, ampermetr va voltmeter shkala bo’lim qiymatlari asosida aniqlash usuli);

5) Olingan bilimlarni mustaqil sistemalashtirish va umumlashtirishni bilish.

Har qanday predmetni o’qitishni shunday olib borish kerakki, bunda u o’quvchilarning aqliy rivojlanishiga maksimal yordam bersin.

Aqliy rivojlanishning belgilarini bilish o’qituvchiga, bir tomondan, o’qitishning bunday metod va usullarni tanlab amalga oshirishga imkon beradi, ular ko’rsatilgan usullarga mos keluvchi fikrlash sifatlarini o’quvchilarda hosil qilishga maksimal ta’sir etadi [4]. Ikkinchi tomondan o’quvchilar aqliy qobiliyatlarining rivojlanishi bo’yicha o’z faoliyatlarining natijalarini tekshirish va baholashga imkon beradi.

O’zlashtirilgan ma’lumotlar asosida o’quvchining ilmiy-ijodiy qobiliyatlarini maqsadli yo’naltirish har bir pedagogdan katta tajribani, ilmiy salohiyatni qolaversa ijodkorlikni talab qiladi. Demak, biz talabaning ilmiy-ijodiy fikrlash faoliyatini o’stirish yo’lida har bir darsni shuncaki dars o’tayapman deb emas, balki bizning kelajagimiz, millatimiz ravnaqi, jamiyatimizning davomchisi bo’lgan yosh avlodni yuksak salohiyatli yetuk mutaxassis tayyorlaymiz deb, samarali dars bermog’imiz lozim.

Ma’lumki, ta’lim metodlarining muayyan pedagogik sharoitga mos uyg’unligini ta’minlash ta’lim sifatini ko’tarish omillaridan biri hisoblanadi. U talaba egallashi zarur bo’lgan bilimlarning puxta o’zlashtirilishi, dars jarayonida o’qituvch-o’quvchi hamkorligi hamda maqsadning yagonaligi o’quvchilarda bilim darajasining yetarli bo’lishiga olib keladi [3]. Shunday ekan, o’qituvchi o’quvchilarga berayotgan bilim darajasini yetarli ekanligi, o’quvchining o’qituvchi o’tayotgan mavzularni puxta egallashi va boshqa shart-sharoitlar dars samaradorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Dars jarayonlarini tashkil etish va yo’naltirishda o’qituvchi o’quvchining mustaqil fikrlash salohiyatini darajalay olishi lozim bo’ladi. Bunda o’qituvchi uchun zarur bo’lgan o’quvchilarning mustaqil fikrlash salohiyati dars jarayonida ko’zga tashlanib boradi.

O’qituvchining vazifasi o’z o’quvchilarida oliy motivlarni – sosial va ma’naviy shakllantirish ya’ni “jamiyatga foydali bo’lish” uchun bilimlarni olish zarurligi ishonchini tarbiyalash, predmetni o’rganishda bilishga qiziqish hissini ularda tarbiyalashda iborat bo’ladi. O’qiyotgan ko’pchilik o’quvchilarda bilishga qiziqishlar uyg’otila olingan va rivojlantirilgan bo’lsagina, o’qitish jarayoni muvaffaqiyatliroq o’tadi. Bu holda bilishga qiziqish – ko’p bilishga intilish – o’quvchining yetaklovchi motivlaridan biriga aylanadi. Bilishga qiziqish muammosi pedagoglar diqqatini anchadan beri o’ziga tortgani tasodifiy ravishda bo’lgan emas [5]. Unga pedagogikaning asoschilaridan Ya.A.Kamenskiy, K.D.Ushinskiy, B.Disterveg o’z ishida katta e’tibor bergan.

U yoki bu fan asoslarini o’qitish shu fan asosiy tushunchalar sistemasini o’quvchilarda shakllantirishni, uning asosiy qonun va nazariyalari, shuningdek, ilmiy tekshirish metodlari haqidagi bilimlar bilan ularni qurollantirishni o’z ichiga oladi.

O’quv jarayonida tushunchalarni shakllantirish o’quvchilar fikrlashini o’stirishda, ilmiy dunyoqarashini hosil etishda muhim rol o’ynaydi. Olimlar tushunchaning fikrlash mahsuloti sifatidagi ahamiyatni ta’kidlab, “tushunchalar materiyaning oliy mahsul bo’lmish miyaning oliy mahsulidir”, [4] deb ta’kidlashadi.

Bilimlar aks etishning mahsuloti bo‘lib hisoblangani uchun ham, tushuncha butun borliqdagi predmet va hodisalar sinfining muhim xossalarini (tomonlarini), muhim bog‘lanishlarni hamda ular orasidagi munosabatlarni ifodalaydigan umumiy bilim sifatida aniqlanishi mumkin.

Fanda tushunchalarning hosil bo‘lishi bilish jarayonining tarixiy natijasidir. Fan rivojlanishining qandaydir bosqichida paydo bo‘lgan tushuncha o‘zgarmas bo‘lib qolmaydi. Hodisalar va haqiqiy borliqdagi predmetlar haqidagi bilimlar chuqurlashgan va kengaygan sari tushunchalarining rivojlanishi sodir bo‘ladi.

Ayrim tushunchaning paydo bo‘lishi fan rivojlanishining ma‘lum bosqichida hal etuvchi rol ni o‘ynaydi. Ular orasida yangi ilmiy nazariyalar va sistemalar vujudga keladi.

Tushunchalarning rivojlanishida tabiat va jamiyat hodisalarini har tomonlama tekshirishning umumiy masalalari bilan bog‘liq bo‘lgan turli fanlar tushunchalarining o‘zaro murakkab bog‘liqligi katta ahamiyatga ega.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Kruteskiy V. A. Psixologiya obucheniya i vospitaniya shkolnika.- M., Prosveshcheniye, 1976,36-bet.
2. Abdurahobova D.E. Vzaimootnosheniya podrostka so sverstnikami: umeet li on drujit? Innovations in technology and Science Education. 70-79, 2022.
3. Кадырова М.К. Poznavatelnye motivy podrostka v protsesse obucheniya. Molodoy uchuonyy. 2015-7.-614
4. Ergashev U.E. Formirovanie umeniy i navykov v uchebnoy rabote. Molodoy uchuonyy.762-769.2014.
5. Кадырова М.К. Povedenie cheloveka v trudnykh situatsiyax. aktualnye voprosy Sovremennoy psixologii. 17-20. 2017.
6. Кадырова М.К. Oosobennosti perioda vzrosleniya podrostka. Molodoy uchenyy 2016 - 999-1002
7. Кадырова М.К. Psixologicheskie osobennosti obucheniya v protsesse obrazovaniya. Molodoy uchuonyy. 2014. 912-914.
8. Кадырова М.К. Osnovnyye printsipy mediatsii po razresheniyu konflikta. Uchenyy 21 veka.
9. Abdurahobova D.E. Ispolzovanie ikt v obrazovanii – vajnyy faktor razvitiya informatsionnogo obshchestva. Ekonomika i sotsium. 386-388. 2023
10. Abdurahobova D.E. Vajnost innovatsionnykh texnologicheskix faktorov v povыshenii znaniy studentov. BVK 81.2-5 t-307,212
11. Ziyaeva M.F. Ta‘lim jarayonida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni samarali tashkil etish yo‘llari, shakl, metod va vositalari. Obrazovanie i innovatsionnyye issledovaniya. Mejd. nauch. jurnal
12. Kim N.V. Psixologicheskie zakonomernosti protsessa obucheniya. Ekonomika i sotsium,879-882,2023.

13. Maxmudova Zilola. (2023). TALIM MUASSASI RAHBARLARIDA YUKSAK AXLOQIY SIFATLARI RIVOJLANTIRISH. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 1(2), 78–83. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/17>
14. Toxirjon, U. (2024). PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIRNI O'RGANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 22-27.
15. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANGICH SINFLARDA O 'QISHNI YETKAZIB OLIHGA QIYNALAYOTGAN O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 9-13.
16. Umarov Tokhirjon. (2024). PROVISION OF PSYCHOLOGICAL SERVICES IN EXTREME SITUATIONS IS SOCIAL. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(2), 1–6. Retrieved from <https://izlanuvchi.uz/index.php/iz/article/view/28>
17. В статье представлена информация о роли педагогики и психологии в повышении качества и эффективности образования, формировании зрелого поколения. Данное научное исследование исследует решающую роль симбиотических взаимоотношений педагогики и психологии в . (2024). YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR, 2(2), 5-12. <https://nuzjournals.uz/index.php/yoit/article/view/79>
18. Toxirjon, U. (2024). XALQARO O 'QISH SAVODXONLIGINI O 'RGANISH (PIRLS). *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 14-17.
- Умаров Тохиржон. (2024). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ РАЗНЫХ РЕЛИГИЙ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(2), 18–25. Retrieved from <https://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/655>
19. Умаров, Т. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИГРУШЕК НА ДЕТСКУЮ ПСИХОЛОГИЮ. *Integration of Economy and Education in the 21st century*, 2(2), 18-21.